

Procházka
Městskou památkovou zónou

Velké Meziříčí

počátek 20. století

rok 2007

Procházku městskou památkovou zónou zahájíme u Dolní brány, kterou vstoupíme do Komenského ulice.

Dolní brána a zbytek opevnění (1)

Dolní brána je poslední ze tří bran středověkého opevnění města. V její blízkosti zůstala zachována část hradeb s baštou, k nimž byly později přistavěny domky. V současné podobě je brána renesanční. Původně byla vyšší a zvenčí přístup k ní chránil padací most. Za dobu existence brány se okolní terén zvýšil přibližně o jeden a půl metru. V této hloubce se pod vozovkou dochoval kamenný práh brány a bývalá fortna pro pěší ve sklepě sousedního domu.

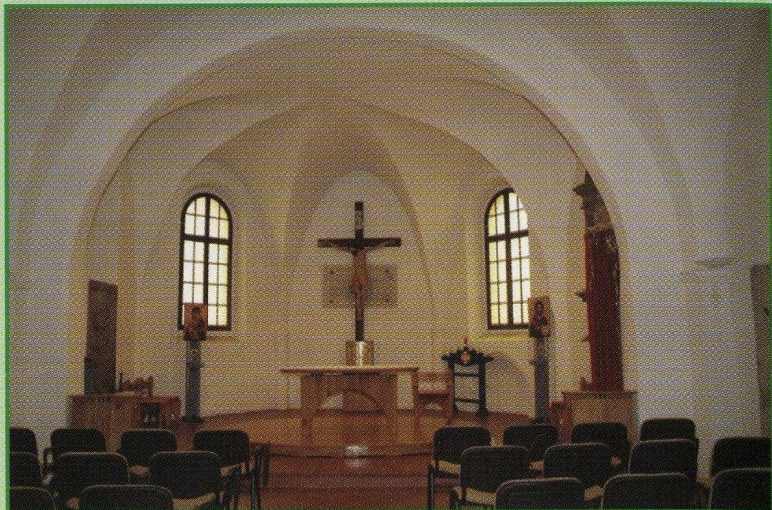
Po pravé straně Komenského ulice uvidíme budovy špitálu a kostela sv. Kříže.

Špitál (2)

Budova městského špitálu sloužila k ubytování lidí, kteří se pro stáří nebo nemoc již nemohli živit prací. K jejich zaopatření vlastnil špitál i nemovitý majetek. Od 16. století na potřeby

špitálních přispívali majitelé panství a za to mohli dosazovat polovinu chovanců ze svých služebníků, zatímco druhou polovinu určovali představitelé města. Ve špitálu bydlelo vždycky 6 mužů a 6 žen.

kostel sv. Kříže (2)

Kostel sv. Kříže byl součástí městského špitálu, proto se mu dodnes říká „Špitálek“. Původně byl gotický z poslední čtvrtiny 14. století a byl pohřebním místem pánů z Lomnice na Meziříčí. V 16. století jej nechal renesančně přestavět Zikmund Heldt z Kementu, který

zde byl pochován po své smrti roku 1564. Jeho úmrtí připomínají celkem tři kamenné pomníky. První z nich zhotovil patrně místní kameník. Druhý se stejným sdělením objednala vdova Alina Meziříčská z Lomnice od umělce z centra, snad z Prahy. Je to nejkrásnější dochovaný renesanční náhrobek ve městě. Třetí deska oznamuje pouhý fakt pohřbu pana Zikmunda. Roku 1786 byl kostel klasicistně opraven nákladem kněžny Marie Eleonory z Liechtensteina.

V 16. století, kdy většinu ve městě měli nekatolíci, sloužil tento kostel k bohoslužbám katolické menšiny. Na konci téhož století z něj byla zahájena rekatolizace. Za 1. světové války v něm mívali bohoslužby Italové, kteří se ve městě zdržovali i se svým knězem jako váleční uprchlíci. Po roce 1951 byl kostel využíván jako sklad. Při jeho opravě v roce 1992 byl přesunut vchod z ulice do dvora a pořízeno nové vnitřní vybavení. V současné době je používán pro potřeby děkanství, kromě občasných bohoslužeb se v něm konají koncerty, besedy i výstavy.

domy v ulici Komenského (3)

Nynější ulice Komenského byla v minulosti nazývána Dolní nebo také Panská. Domy si v ní

stavěli příslušníci nižší šlechty z okolí, kteří se na zimu stěhovali ze svých venkovských sídel do města.

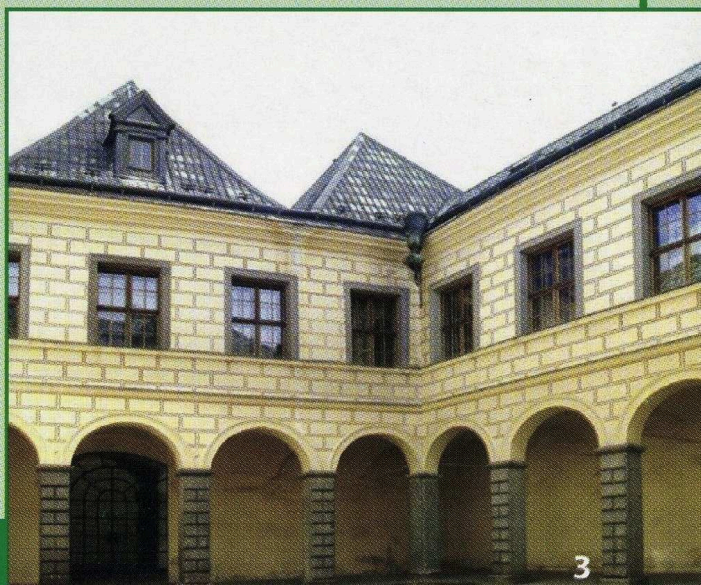
První velkou budovou po levé straně je

dům č. p. 11 – bývalé luteránské gymnázium (4)

Na místě dvou měšťanských domů nechala paní Alina Meziříčská z Lomnice roku 1578 postavit renesanční palácovou stavbu s arkádovým nádvořím pro nově zřízenou latinskou luteránskou akademii. Vzorem pro vlašské stavitele byl pravděpodobně některý ze severoitalských paláců, snad Palazzo Pompei ve Veroně.

Škola nahrazovala studium nižších ročníků univerzity, byla tedy na slušné úrovni. Mezi studenty patřil například Matyáš Borbonius z Borbonheimu, pozdější lékař a profesor Karlovy univerzity nebo Jindřich Matyáš z Thurnu,

jeden z představitelů stavovského odboje proti Habsburkům. Působili zde také místní rodáci Jan a Václav Plachetský.

Po zrušení školy roku 1602 byla budova prázdná, pouze v jednom ze sálů se scházeli k bohoslužbám luteráni. Ve 2. polovině 17. století zde zřídil Rudolf z Kounic panský pivovar, který na tomto místě zůstal až do roku 1949. Pak byla budova opravena a od 60. let 20. století v ní byla umístěna ZUŠ (do r. 2001) a městská knihovna (do r. 2003).

Vešli jsme na velkomeziříčské Náměstí, jehož dominantou je

kostel sv. Mikuláše a věž (5)

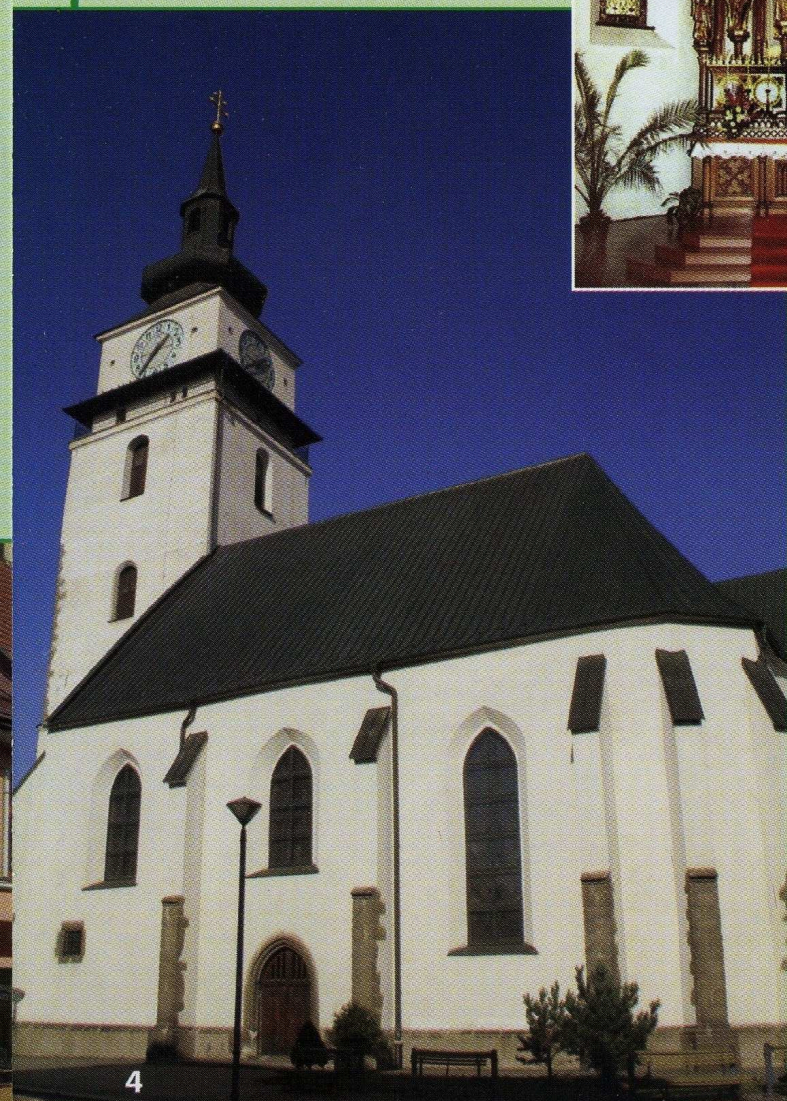
První zmínka o kostele v Meziříčí je z roku 1317. Je zasvěcen svatému Mikuláši, patronu kupců a ochránci před vodním živlem. Původně dvoulodní stavba byla při zaklenutí hlavní lodi rozdělena na asymetrické trojlodí. Klenba

v presbytáři a v jižní lodi je raně gotická, ve svornících klenby jsou umístěny erby fundátorů – pánů z Lomnice, z Kravař a z Pernštejna. Hlavní loď má stejně jako užší loď severní klenbu pozdně gotickou. V 18. století nechala kněžna Marie Eleonora z Liechtensteina přistavět ze severní strany kapli Bolestné Panny Marie a panskou

oratoř. Velkými úpravami prošel kostel na konci 19. století. Z bezpečnostních důvodů byl probourán hlavní vchod pod věží a proti původnímu vchodu ze severní strany byl zřízen další z jihu. Byla pořízena nová malovaná okna, pseudogotický hlavní oltář a celý kostel předlážděn cementovou dlažbou.

V dobách, kdy kostel spravovali nekatoličtí duchovní, bylo vnitřní vybavení zničeno. Dochovala se pouze gotická socha Madony ze 14. století, další výzdoba je barokní a mladší. Pozornost si zaslouží velké obrazy. Po levé straně od hlavního vchodu blíž k hlavnímu oltáři visí obraz sv. Mikuláše, který býval původně na hlavním oltáři. Jeho autorem je italský malíř Genaro Basile (1772). O půl

století starší je dílo Karla Františka Töppera, představující sv. Floriána nad hořícím městem Meziříčí. Obraz byl namalován pod dojmem velkého požáru města roku 1723. Další rozměrné plátno je umístěno v čele jižní lodi. Meziříčský rodák Ignác Weidlich zde na objednávku své mecenášky Marie Eleonory z Liechtensteina namaloval svatou Annu. Z množství plastik si připomeneme pouze jednu. V severní předsíni je umístěna dřevořezba Snímání z kříže z roku 1938.

Autorem je místní rodák akademický sochař Jiří Marek, který tuto plastiku vytvořil jako svou absolventskou práci. Je doplněna textem Jakuba Demla, rodáka z nedalekého Tasova.

Věž kostela byla od svého vzniku majetkem města. Byla stavěna po roce 1411 a dokončena před rokem 1465. Hlavní vchod do kostela byl probourán pod věží roku 1883. Od roku 1954 je osazen portálem se symboly 4 evangelistů kolem Beránka. Autorem je akad. sochař Jiří Marek. Věž má výšku 64 metrů, v minulosti však bývala vyšší. Je na ní umístěno šest zvonů. Čtyři největší – sv. Mikuláš, sv. Cyril a Metoděj, Panna Marie a sv. Josef byly vysvěceny roku 1969, když předchozí zvony padly za oběť druhé světové válce. Pouze dva nejmenší – sv. František z roku 1791 a umíráček (1706) přežily dvojí rekvizice v obou světových válkách. V patře nad zvony bydlíval vězník, jehož úkolem bylo střežit město shora. Často plnil zároveň i funkci zvoníka. Na věži byly již od 16. století hodiny. Ty současné jsou z roku 1949 a s průměrem ciferníků 420 cm jsou hodinami s největším prosvětleným ciferníkem ve střední Evropě. V letních měsících bývá věž přístupná pro turisty.

Dále ve směru chůze, po pravé straně, si prohlédneme měšťanské domy:

dům č. p. 87 (samoobsluha u kostela) (6)

V první polovině 17. století byla v domě umístěna fara. Protože zde došlo k vraždě, byl dům směněn a fara umístěna jinde. Od té doby byl v tomto domě kupecký krám.

dům č. p. 86 (kavárna – cukrárna San Marco) (7)

Dům patřil v 16. století staviteli luteránské školy, který si v 1. patře postavil renesanční lodžii. V první polovině 18. století byl jeho majitelem barokní malíř K. F. Töpfer. Při vstupu do cukrárny můžeme pozorovat, o kolik se zvýšila úroveň náměstí za dobu existence domu – sestupuje se dolů, původně bylo přízemí minimálně v rovině s ulicí.

dům č. p. 84 (stará pošta) (8)

Původní dům vyhořel při požáru města roku 1823 a v následujících letech byl přestavěn. Ve 2. polovině 19. století patřil jednomu z příslušníků rodiny Kallabových, kteří měli ve městě továrnu na výrobu sukna. Část výroby byla zpočátku umístěna i zde. Od roku 1855 sídlilo v domě okresní hejtmanství. Ve třicátých letech 20. století sem byla přestěhována pošta, která zde zůstala až do postavení současné budovy v roce 1969. V zadním traktu bývala také hudební škola.

dům č. p. 79 (Obecník) (9)

Již v 16. století dům vlastnilo město a byl v něm umístěn městský pivovar. V 19. století, kdy už město pivo nevařilo, sloužil dům převážně kulturním účelům. V sále v prvním poschodí se hrálo divadlo, pořádaly se naučné přednášky a bály. V přízemí sídlila městská spořitelna, přístavek ve dvoře byl využíván jako sokolská tělocvična a kino. V současné době je v budově

k sušení barvených pláten využívali rozlehlé půdy. V 19. století se dům stal sídlem obchodníků.

U domu č.p.77 přejdeme silnici k zajímavé funkcionalistické stavbě

lékárna U Černého orla (11)

Na místě dnešní lékárny stály v minulosti dva domy. Jedním z nich byla původní lékárna, dříve mydlářský dům, kam bylo právo provozovat lékárnu přeneseno z domu č. p. 20 v roce 1876. Na rohu stála hospoda U Bílého anděla, v níž se dochoval gotický dřevěný strop, dnes instalovaný na radnici.

Ulice Vrchovecká byla tehdy velice úzká a v první polovině 20. století se stávala překážkou silničního provozu. V té době vedla veškerá doprava ulicí Radnickou přes náměstí, a kdo chtěl s delším nákladem odbočit na Křižanov, musel zajet na náměstí, tam se otáčet a složitě manévrovat, aby se do Vrchovecké ulice vůbec dostal. Proto byly v roce 1932 tyto dva domy zbořeny, ulice rozšířena a na zbývající parcele postavena nová funkcionalistická lékárna a 3 domy. O domě původní lékárny se vypráví pověst, že tam při svém putování přespali Cyril a Metoděj, existenci města v 9. století však nemáme doloženou.

umístěna část kanceláří městského úřadu. Dům je pokryt renesanční figurální sgrafitovou výzdobou. Alegorické postavy mezi okny znázorňují lidské ctnosti - Spravedlnost, Statečnost, Sílu, Víru a Trpělivost. Pás pod okny je věnován žánrovým výjevům.

dům č. p. 77 (10)

Budovu vystavěl roku 1530 vladyka Mikuláš (Michek) z Ostrova a na Radostíně, který krátce předtím ve funkci purkmistra nechal přestavět radnici. Jeho dům má v mázhauzu stejné stavební prvky jako radnice. Kamenné sloupy a klenbu můžeme spatřit, když vejдем do prodejny. V zadním traktu stával sladový mlýn, takže tento dům tvořil rozlehlý komplex, který zasahoval až na dnešní ulici Mlýnská. Později zde byla umístěna městská solnice. Od 17. století byli majitelé domu barvíři, kteří

Půjdeme dále doleva kolem lékárny

Radnickou ulicí: (12)

Domy v ulici patřily obchodníkům a významným měšťanům. Na tuto ulici plynule navazovala ulice Hornoměstská. V místě křižovatky s ulicí Třebíčskou stávala Horní brána, která oddělovala vnitřní město. Horní Město už bylo předměstí. Brána byla zbořena koncem 80. let 19. století z důvodu rozšíření ulice. Radnická ulice byla hlavní dopravní tepnou až do poloviny 70. let 20. století, kdy byl přes zahrady domů vybudován průtah, nynější ulice Pod Hradbami.

Na konci ulice přejdeme přes silnici, vedoucí na Třebíč, dostaneme se na ul. Hornoměstskou, k domu č. p. 348, kterým je

hostinec U Bílého koníčka (13)

V minulosti zde byl zájezdní hostinec, kde mohli projíždějící formani přenocovat se svým potahem. Proto byly ve dvoře hostince vybudovány i stáje. V 19. století se do hostince přiřazen český národní buditel MUDr. František Skřivan. Hostinec U Bílého koníčka se tak stal shromaždištěm vlastenců. Svého přítele doktora Skřivana zde navštívil i novinář Karel Havlíček Borovský.

Od hostince budeme pokračovat v cestě k domu s výrazným podloubím

dům č. p. 357 (14)

V dřívějších dobách byl dům sídlem hornoměstského rychtáře.

O několik desítek metrů dále jsou

domy č. p. 395, 363 – býv. rolnická škola, nyní Střední škola řemesel a služeb (15)

Rolnickou školu v Meziříčí zřídil Hospodářský spolek v roce 1867. Po ročním působení na zámku v Osově, který dal k dispozici člen spolku hrabě Haugwitz, byla škola přestěhována do Velkého Meziříčí. Pro její potřeby byl upraven zakoupený hostinec U Slunce č. p. 363. Později vznikla obdobná škola pro dívky – hospodyňská škola, pro niž byl roku 1922 zakoupen dům č. p. 395. Tento dům původně patřil rodině Kallabů, která měla ve městě textilní továrnu. Dnes nese škola název Střední škola řemesel a služeb.

V okolí budov školy si prohlédneme

sochu sv. Václava (15)

Socha byla vytvořena v 18. století sochařem Alexandrem Jelínkem, který v té době byl občanem města.

sochu sv. Jana Nepomuckého (16)

Podobně jako socha na protější straně ulice je i tato dílem Alexandra Jelínka. Letopočet 1853 na podstavci připomíná pouze úpravu, ne vznik sochy.

socha sv. Jana Nepomuckého

1853

sloup se sochou P. Marie (17)

Také tato socha je připomínkou 18. století, kdy bylo ve městě vybudováno množství soch. Postavena byla roku 1724.

Ulicí Hornoměstskou a Radnickou se vrátíme zpět k Náměstí. První budovou po pravé straně je budova

č. p. 29 radnice (18)

Povolení zřídit si radnici získalo město již roku 1465, ale nevíme, jestli ho využili. Koncem 15. století se scházeli konšelé v čele s purkmistrem u rychtáře v jeho domě v čele náměstí. Roku 1493 si od tehdejšího rychtáře Zikmunda z Ostrova koupili 1 místnost ke své potřebě, roku 1499 odkoupili půl domu. Nakonec získali rychtářův dům celý a s připojením sousedního domu ho v letech 1528-29 přestavěli na radnici. Po polovině 16. století přikoupili ještě další dům. Na rohu radnice býval pranýř, ve sklepě mučírna, v budově se nacházela také šatlava. Kromě toho zde bydlel syndikus, městský úředník s právním vzděláním, a rathauský, správce budovy.

V jádru je budova radnice gotická, přestavěna renesančně. Další úpravy probíhaly průběžně po požárech nebo také při změně úřadů. K posledním úpravám došlo v letech 1997 až 1999. V přízemí jsou klenuté stropy zdobené

vegetabilním ornamentem. V zasedací místnosti v 1. patře je druhotně umístěn dřevěný gotický strop ze zrušené hospody U Bílého anděla datovaný kolem roku 1440. Další podobný je v Jihlavě.

Od radnice se vydáme Náměstím zpět, tentokrát jeho pravou stranou. Cestou budeme mjet domy:

dům č. p. 22, 23 (Horácko) (19)

Ve druhé polovině 19. století byl v domě umístěn hostinec U Černého orla, jenž sem byl přenesen z domu č. p. 17. Sídlo zde měl německý spolek Casino, kde se scházeli měšťané a úředníci německé národnosti.

domy č. p. 19, 20 (20)

Dva domy s renesančními sgrafity tvořily původně jeden. Dům č. p. 20 v minulosti patřil panství a bývali v něm ubytováni panští úředníci a jiní význační zaměstnanci. V domě roku 1582 bydlel rektor luteránského gymnázia Jakub Alemanus. Nad vchodem můžeme dodnes spatřit znaky tehdejších majitelů panství Heldtů z Kementu a Berků z Dubé. Od 18. století byl dům měšťanský. Přibližně sto let zde byla umístěna lékárna U Černého orla. Roku 1888 dům zakoupil poštovní František Kittnar a zřídil zde poštu a zastávku dostavníků.

dům č. p. 17 (Jupiter club) (21)

V domě býval hostinec U Černého orla, který v 18. století patřil městu. V letech 1783 - 1794

zde byly umístěny kanceláře krajského úřadu Jihlavského kraje. Po jeho odstěhování v budově téměř sto let sídlila pošta. Roku 1926 koupil dům místní Sokol a přebudoval jej na sokolovnu. Od 50. let 20. století slouží jako kulturní centrum, nyní nazývané Jupiter club.

dům č. p. 16 (fara) (22)

Původní fara stávala u kostela. Roku 1659 byla vyměněna za tento současný dům. Na zahradu za řekou vedl dřevěný krytý most, který byl zničen při povodni roku 1985.

dům č. p. 14 (spořitelna) (23)

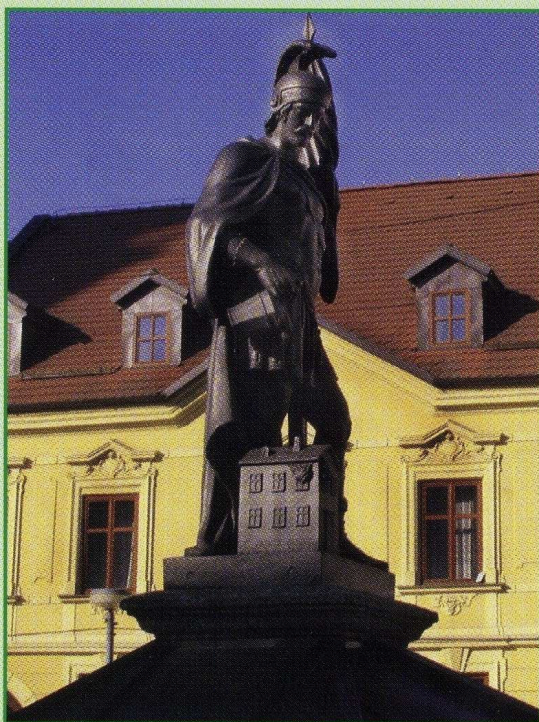
V průběhu celého 19. století stála na tomto místě obecná škola. Roku 1901 byla v domě umístěna škola pro ženská povolání Světlá, od roku 1923 byly 3 místnosti propůjčeny muzeu. Objekt koupila v roce 1935 Městská spořitelna, která jej nechala zbourat a na uvolněném místě postavila současnou funkcionalistickou budovu. V současné době je v přízemí spořitelna, ale vlastníkem budovy je město, které byty v dalších patrech upravuje na kanceláře. Měl by zde být umístěn odbor dopravy.

Ted' se budeme věnovat středu Náměstí:

kašna se sochou sv. Floriána (24)

Kašna byla v minulosti zdrojem vody pro ty obyvatele města, kteří neměli svoji studnu. Na náměstí se připomíná již koncem 16. století. Do barokní podoby byla upravena roku 1731. Na podstavci uprostřed stávala od 18. století kamenná socha sv. Floriána od Alexandra Jelínka. Protože již byla značně poškozená povětrností, byla roku 1889 nahrazena sochou litinovou, která je výrobkem železáren v Blansku. Jedná se o typizovaný výrobek, takže stejnou sochu můžeme spatřit ještě nejméně na dvou místech. Svátý Florián je uznáván jako ochránce před požárem a patron hasičů.

město velká povodeň a je zaznamenáno, že panský hejduk Hans Paul Holštajn se zachránil před utonutím právě na tomto sloupu. Na sloupu je umístěn kamenný znak tehdejších majitelů města, pánů z Ugarte. Současná socha je ovšem pozdější. Byla pořízena koncem 19. století zásluhou kaplana P. Klinkáče a jím vedeného spolku mládeže, aby nahradila předešlou.

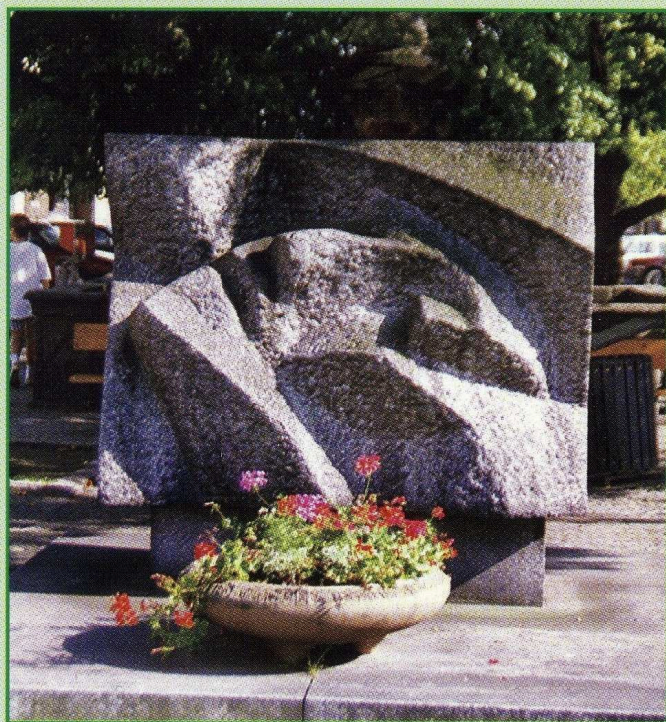
pomník padlým (24)

Autorem pomníku je akademický sochař Josef Klimeš. Připomíná 60 občanů města, účastníků povstání, kteří byli povražďeni příslušníky německého wehrmachtu 7. května 1945 na březích řek Oslavy a Balinky. Pomník stojí na místě, kde byl na

sloupu veřejného osvětlení oběšen ustavovatel revolučního okresního národního výboru, komunista Jindřich Nováček, který přežil celou válku v ilegilitě.

socha sv. Jana Nepomuckého (24)

Žulový sloup se sochou sv. Jana Nepomuckého stál na náměstí již roku 1706. Tehdy postihla

Zde procházku městskou památkovou zónou ukončíme. Doufáme, že nejste unaveni a že svoji pozornost věnujete dalším památkám města (zámek, židovské památky..) i jeho okolí.

- (1) Dolní brána a zbytek opevnění
- (2) Špitál, kostel sv. Kříže
- (3) domy v ulici Komenského
- (4) dům č. p. 11 - bývalé luteránské gymnázium
- (5) kostel sv. Mikuláše a věž
- (6) dům č. p. 87 (samoobsluha u kostela)
- (7) dům č. p. 86 (Kavárna - cukrárna San Marco)
- (8) dům č. p. 84 (stará pošta)
- (9) dům č. p. 87 (Obecník)
- (10) dům č. p. 77
- (11) lékárna U Černého orla
- (12) Radnická ulic

- (13) hostinec U Bílého koníčka
- (14) dům č. p. 357
- (15) Střední škola řemesel a služeb, socha sv. Václava
- (16) socha sv. Jana Nepomuckého
- (17) sloup se sochou P. Marie
- (18) č. p. 29 radnice
- (19) dům č. p. 22, 23 (Horácko)
- (20) domy č. p. 19, 20
- (21) dům č. p. 17 (Jupiter klub)
- (22) dům č. p. 16 (fara)
- (23) dům č. p. 14 (společna)
- (24) kašna se sochou sv. Floriána
- (24) socha sv. Jana Nepomuckého
- (24) pomník padlým

Foto: Antonín Dvořák, Dana Fňukalová, Pavel Janiček, Jiří Michlíček, Jiří Trojan (letecké snímky), Petr Zezula, snímky z fotostoužže „Barvy města“ (s laskavým svolením autorů) a snímky z archivu města Velké Meziříčí

Text: Marie Rípprová

Zpracovali: Michal Drápela, Diana Kutterová, Alena Ruxová, Pavel Vaníček, Zuzana Villerová, Petr Zezula
Za spolupráci děkujeme: Naděžde Jašové, Evě Kooči-Valové, Zdeňce Peterkové, Romaně Procházkové, Martinu Šindlovi,
Janě Švecové, Kateřině Fellingert, Petře Tomanové

Kontaktní údaje: www.mestovm.cz, mestovm@mestovm.cz

Vydal: Mikroregion Velkomeziříčsko-Bítešsko; náklad: 4 500; tisk, grafika: Jiprint Jihlava

Kraj Vysočina

Tento projekt se uskutečnil s finanční podporou Evropské unie a kraje Vysočina.